

შავი ზღვის გეოპოლიტიკური იდენტობა და მისი როლი ახალი ცივი ომის პირობებში - შავი ზღვის აუზის უსაფრთხოების განზომილება

ქეთევან ჯოჯიშვილი
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი,
პოლიტიკის მეცნიერების დოქტორი

DOI: <https://doi.org/10.52340/gbsab.2024.52.12>

ანოტაცია

გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში განვითარებულმა მოვლენებმა, როდესაც საბჭოთა კავშირის კრიზისს მოგვიანებით მისი დაშლა მოჰყვა, კიდევ ერთხელ შეცვალა მსოფლიო წესრიგის ვექტორები. თუ „ცივი ომის“ დაპირისპირების მთელი ორმოცდახუთი წლის განმავლობაში დასავლეთი უპირობო ლიდერად მიიჩნეოდა, ხოლო საბჭოთა კავშირი, თავისივე ბირთვული პოტენციალის წყალობით, აშშ-ის საპირწონე ძალას ქმნიდა აღმოსავლეთში, 1980-იანი წლების ბოლოდან ნათელი ხდება ვაშინგტონის უალტერნატივო ლიდერობა და საბჭოთა კავშირის სრული კრახი.

დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის კონფრონტაციის დასრულებას არაერთი გარდამტეხი ცვლილება მოჰყვა შედეგად, რომელთა შორის, უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია სსრკ-ის ნგრევა და მასში შემავალი სახელმწიფოების მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვება. ახალი თუ ძველი „მსოფლიო წესრიგის“ კვალდაკვალ, ისტორიკოსთა დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ XXI საუკუნის მსოფლიო წესრიგი, ფაქტობრივად, „ცივი ომის“ ერთგვარი გაგრძელებაა. ყოფილ ზესახელმწიფოებს შორის დღესაც არაერთგზის იკვეთება ინტერესთა დაპირისპირება მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში მიმდინარე მწვავე სამხედრო კონფლიქტების ჭრილში. ერთსა და იმავე დროს, რეგიონული დომინანტობისთვის იბრძვიან: ჩინეთი, თურქეთი, ირანი და ნავთობით მდიდარი ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნები.

მიმდინარე მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესში შავი ზღვის რეგიონს ერთ-ერთი საკვანძო მნიშვნელობა ენიჭება, რაც საერთაშორისო აქტორების ინტერესს ზრდის რეგიონის მიმართ. შავი ზღვის რეგიონში მიმდინარე პროცესები იმ

გლობალური პოლიტიკური პერიპეტეზების ანარეკლია, რაც მსოფლიოში დღესდღეობით მიმდინარეობს.

საკვანძო სიტყვები: შავი ზღვა, ნატო, რუსეთი, გეოპოლიტიკა, უსაფრთხოება

**The geopolitical identity of the Black Sea and its role in the conditions of the new Cold War -
the security dimension of the Black Sea Basin**

Ketevan Jojishvili

Caucasus International University,
Doctor of Political Science

Annotation

The beginning of the 80s of the last century, when the crisis of the Soviet Union was followed by its collapse, once again changed the vectors of the world order. If during the entire forty-five years of the "Cold War" confrontation, the West was considered the unconditional leader, and the Soviet Union, due to its own nuclear potential, created a counterweight to the USA in the East, since the late 1980s, Washington's alternative leadership and the complete collapse of the Soviet Union have emerged.

The end of the confrontation between the West and the East resulted in a number of revolutionary changes, among which, first of all, the collapse of the USSR and the gaining independence by its former states should be noted. In the wake of the new or old "world order", a large number of historians believe that the world order of the 21st century is, in fact, a kind of continuation of the "Cold War". Interests between the former superpowers are often intersected today in the context of acute military conflicts in different regions of the world. At the same time, China, Turkey, Iran and oil-rich Middle Eastern countries are fighting for regional dominance.

In the process of formation of the current world order, the Black Sea region is given one of the key values, which increases the interest of international actors towards the region. The processes taking place in the Black Sea region are a reflection of the global political vicissitudes of today's world order.

Key words: Black Sea, NATO, Russia, geopolitics, security

შესავალი

“ცივი ომის“ დასრულებამ ფუნდამენტურად შეცვალა ძალთა ბალანსი დაპირისპირებულ მხარეებს შორის და მსოფლიო წესრიგი სრულიად განსხვავებულ ფაზაში გადაიყვანა. გამოდის, რომ ცივი ომის დამთავრების შემდეგ სამყარომ განიცადა მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია გავლენის სფეროების მიმართ მიდგომის თვალსაზრისით. დღევანდელი რუსეთის პოლიტიკა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ დააფიქსიროს თავის გავლენის სფეროები პოსტსაბჭოურ სივრცეზე და ტრადიციულად მისი გავლენის რეგიონებში. ცივილიზებული სამყარო ეწინააღმდეგება ამ მიდგომას, რადგან აღიარებულია, რომ ყველა ქვეყანას აქვს თავის განვითარების პოლიტიკური ორიენტაციის არჩევის უფლება. ამასთან, საერთაშორისო აქტორების ინტერესების კვეთა ხდება შავი ზღვის რეგიონშიც.

შავი ზღვა საუკუნეების განმავლობაში დიდი იმპერიებისა და რეგიონული ძალების დაპირისპირების ადგილი იყო და დღემდე მნიშვნელოვან გეოპოლიტიკურ წერტილად რჩება. დღეისთვის შავი ზღვა წარმოდგება, როგორც მსხვილი გეოპოლიტიკური ინტერესების დაპირისპირების ადგილი ანუ იგი ერთგვარი გზაჯვარედინია სხვადასხვა ინტერესების კვეთის თვალსაზრისით. მაგრამ, შავ ზღვაში ჩვენ გვაქვს ბევრი სხვა საინტერესო მოხაზულობები: I – საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომი პრობლემა და უპასუხოდ დატოვებული შეკითხვები, რომელსაც დაემატა პანდემიით გამოწვეული გამოწვევები; II - ქვეყნის გეოპოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე შავი ზღვა ჩვენთვის როგორც პოლიტიკური, ეკონომიკური,

კულტურული და სამხედრო განვითარების პოტენციალია, ისე საგარეო საფრთხეების შემცველი წყარო; III – შავი ზღვა არის ნატო-ს აღმოსავლეთ მიმართულების სამხრეთი ნაწილი, რომლის მდგომარეობა დღეისთვის საკმაოდ სენსიტიურია, ალიანსში თურქეთის მიერ ამ ბოლო დროს გამოხატული პოზიციისა და აშშ-თან და ბრიტანეთთან გამწვავებული ურთიერთობების გამო.

შავი ზღვის რეგიონის მიმართ ინტერესი განპირობებულია მისი კრიტიკული გეოგრაფიული ადგილმდებარეობით. ევროპისთვის ის არის დამაკავშირებელი ხიდი ცენტრალური აზიის რეგიონთან და ჩინეთის მიმართულებით. ევროპის ინტერესი განპირობებულია ასევე იმით, რომ ეს არის ტრანზიტული გზა აზიის მიმართულებით სატრანსპორტო პროექტებისთვის, რომლებიც შავი ზღვის რეგიონზე გადის და პასუხობს ევროპის ეკონომიკურ და ენერგეტიკულ ინტერესებს.

ჩინეთისთვის კი ეს უმოკლესი სახმელეთო-საზღვაო გზაა ევროპისკენ. ეს რეგიონი არის ის დამაკავშირებელი რგოლი, რომლის გამოყენება საკუთარი ინტერესებისა და გავლენის პროეცირების კუთხით ხელსაყრელია ყველა მხარისთვის.

რუსეთის ფედერაციას შავი ზღვის აუზის კონტროლით ხელი ეწყობა, რომ ჰქონდეს საკუთარი ინტერესების გავრცელების შესაძლებლობა და გავლენის გაფართოება მოახდინოს ხმელთაშუაზღვის აუზის ქვეყნებსა და ახლო აღმოსავლეთზე.

აშშ-ს ინტერესი შავი ზღვის რეგიონისადმი განპირობებულია მისი პოლიტიკით ირანის მიმართ და რუსეთის აგრესიული მისწრაფებების გასანეიტრალებლად შავი ზღვის რეგიონში. ეს განსაკუთრებით გამოიხატა მას შემდეგ, რაც რუსეთმა მოახდინა მისი შავი ზღვის სანაპირო ზოლის საგრძნობი გაფართოება ყირიმის ნახევარკუნძულის ხარჯზე.

შავი ზღვის რეგიონის უსაფრთხოების გამოწვევები ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესში

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ბიპოლარული წესრიგის პირობებში დიდი სახელმწიფოები უშუალოდ არ მონაწილეობდნენ კონფლიქტების მიმდინარეობის პროცესში, თუმცა ისინი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ ამ კონფლიქტურ პროცესებში. დაპირისპირებულ მხარეებს შორის არა მხოლოდ კონკრეტული სახელმწიფოები (კორეა, კუბა, ვიეტნამი, ავღანეთი) მოიაზრებოდნენ, არამედ რეგიონებიც (კავკასია, ბალკანეთი და სხვ.). მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში დაპირისპირებულ ბანაკთა შორის კონფრონტაციული დამოკიდებულების გარკვეულწილად შერბილების ტენდენცია შეიმჩნეოდა, ეს ათწლეული კი საბჭოთა კავშირის დაშლით დასრულდა. რაც ნიშნავს, რომ გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში განვითარებულმა მოვლენებმა, როდესაც საბჭოთა კავშირის კრიზისს მოგვიანებით ამ დიდი გაერთიანების დაშლა მოჰყვა, განსაზღვრა ახალი მსოფლიო წესრიგის ვექტორები. მსოფლიოში ჩამოყალიბებული ახალი რეალობის და გარკვეული გამოწვევების კვალდაკვალ, საერთაშორისო წესრიგის განმსაზღვრელი ლიბერალური პრინციპები გახდება. [9, გვ. 217-235]

საბჭოთა კავშირის რღვევამ მასში შემავალი ყველაზე ძლიერი აქტორის, რუსეთის ფედერაციის დასუსტებაც გამოიწვია. აღსანიშნავია, რომ იმ პერიოდში იგი მიჰყვა გაბატონებული, ლიბერალური წესრიგის პრინციპებს და ცდილობდა მის ადაპტირებას, სხვადასხვა სფეროში, მათ შორის პოლიტიკური და ეკონომიკური მიმართულებითაც. შესაბამისად, გაჩნდა განცდა იმისა, რომ დაპირისპირების ეპოქა წარსულს ჩაბარდა, თუმცა მოვლენების შემდგომმა განვითარებამ შექმნა იმგვარი ვითარება, რომლითაც არა „ისტორიის დასასრულს“, არამედ ახალი ისტორიის დასაწყისს დაედო სათავე. [1, გვ. 10]

დღეისათვის შეუთანხმებლობის ერთ-ერთ საგანს შავი ზღვის რეგიონი წარმოადგენს, რომლის გეოპოლიტიკური მდებარეობა დაპირისპირების სიმძაფრეს

კიდევ უფრო ზრდის და რეგიონის მოწყვლადობას განაპირობებს. მილიტარიზაციის მაღალი დონე, რომელიც დღენიადაგ დამახასიათებელი ნიშანი გახდა რეგიონისათვის ადეკვატურ რეაგირებას საჭიროებს, რადგან მოსალოდნელი საფრთხეები ჩანასახშივე განეიტრალდეს. [3, გვ. 15]

ანტაგონისტური დამოკიდებულებების კვალდაკვალ იზრდება შავი ზღვის აკვატორიის როლი ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესში. შავი ზღვა დასავლეთსა და აღმოსავლეთის რეგიონებს შორის დამაკავშირებელი რგოლია, სადაც დაპირისპირებული მხარეების მიერ საკუთარ ინტერესების გამოხატვა განსხვავებული ქმედებებით ხდება. მნიშვნელოვანია, რომ აქტორთა ინტერესების შეუთანხმებლობა მხოლოდ სახელმწიფოთა დონეზე არ მიმდინარეობს, ამ ყველაფერში ჩართულია საერთაშორისო ორგანიზაციებიც. რაც იმას ნიშნავს, რომ მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები გასცდა რეგიონულ მასშტაბებს და გლობალურ დონეზე გადაინაცვლა. [2, გვ. 97]

შავი ზღვის დასავლეთ და სამხრეთ ნაპირები ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის კონტროლის ზონას წარმოადგენს, რაც რუსეთის ფედერაციასთან დაპირისპირებას იწვევს, რომელმაც საკუთარი ინტერესები 2014 წელს, ყირიმის ანექსიით დააფიქსირა, რითაც საგრძნობლად გაზარდა მისი მოქმედების არეალი და უპირატესობა მოიპოვა შავი ზღვის აკვატორიაში. [7, გვ. 365-383]

ორ დიდ აქტორს შორის დაპირისპირების პარალელურად, რეგიონში მძლავრი პოზიციების გასამყარებლად სასურველ ნიადაგს ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა ამზადებს, რომელმაც „ერთი სარტყელი - ერთი გზის“ ინიციატივით საკუთარ გეოპოლიტიკურ ამბიციებს ფრთები შეასხა და მათი მიზნები ნათლად წარმოაჩინა. საკითხის კომპლექსურობიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანია საერთო პოზიციებზე შეჯერება და ერთიანი ხედვების შემუშავება, თუმცა ერთიანობის განცდა თავად ალიანსშიც არაა. თურქეთის რესპუბლიკა ცდილობს მონტროს კონვენციის დაცვის

მოტივით ახსნას ის, თუ რატომ უწევს წინააღმდეგობას ნატოს აქტიურ წარმოდგენას შავი ზღვის რეგიონში. [6, გვ. 9] იგი მოქმედებს პრინციპით, რომ პოლიტიკაში არ არსებობენ მუდმივი მეგობრები და მტრები, არსებობს მუდმივი ინტერესები. შავი ზღვისა და ზოგადად კავკასიის რეგიონის მიმართ თურქეთის პოზიციები არახალია, სადაც იგი მნიშვნელოვან აქტორად ფიქსირდება საუკუნეების განმავლობაში და შეეცდება მისი პოზიციები კიდევ უფრო გაამყაროს, თუნდაც იგი ალიანსის ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდეს, პარალელურად კი კვლავ მის წევრად რჩებოდეს. [5, გვ.11]

რეგიონში დიდ როლს თამაშობს ევროკავშირიც, რომელსაც თავისი ინტერესები გააჩნია მიმდინარე პროცესებში და სხვადასხვა ინიციატივებით ცდილობს საკუთარი ინტერესების გატარებას. ევროკავშირის ენერგოუსაფრთხოება დამოკიდებული ხდება მილსადენის პროექტების წარმატებაზე, რომლებიც გადის სამხრეთ კავკასიაზე, თურქეთზე, უკრაინასა და ევროკავშირის წევრ ზღვისპირა სახელმწიფოებზე. ისევე როგორც ნატო, ევროკავშირიც თანდათან კარს უღებს ორგანიზაციაში ახალ წევრებს, სადაც 2007 წელს ბელარუსი და რუმინეთიც აღმოჩნდნენ. ამ ქვეყნების გაწევრიანებამ ორგანიზაციას გაუჩინა რეგიონში უფრო კონსოლიდირებული როლის თამაშის ამბიცია. [8, გვ. 23]

ევროკავშირი წლების განმავლობაში ახორციელებდა სხვადასხვა პროექტებს რეგიონში, რომელმაც ხელი შეუწყო მისი გავლენის გაძლიერებას. რომლის ნათელი დასტურია ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკა (2003), შავი ზღვის სინერგია (2007), აღმოსავლეთ პარტნიორობა (2009), რომლებმაც არა მხოლოდ ევროკავშირის დიდი დოზით წარმოდგენას შეუწყეს ხელი, არამედ რეგიონის სახელმწიფოებაც დაახლოვეს ერთმანეთთან.

რეგიონში არსებული უსაფრთხოების გარემოს ერთ სიბრტყემდე დაყვანა დაუშვებელია, ვინაიდან გარდა პოლიტიკური და სამხედრო განზომილებებისა, იგი

დაკავშირებულია ისეთ მნიშვნელოვან სფეროებთან, როგორცაა სატრანსპორტო-ენერგეტიკული და სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირები.

თანამედროვე გლობალიზებულ მსოფლიოში აქტორთა შორის ურთიერთდამოკიდებულების ზრდის ტენდენცია შეინიშნება, რაც ნიშნავს, რომ სტაბილურობის შენარჩუნებასა და დაცვას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. თუმცა ურთიერთდამოკიდებულების ზრდის პარალელურად მიმდინარეობს სახელმწიფოთა ხედვების განსხვავებულობის დონის ზრდა. რეგიონს, ისევე როგორც კაცობრიობას საერთო შეხების წერტილის პოვნა სჭირდება, რასაც სამომავლო მოქმედებები დაეფუძნება და დიალოგი კონსტრუქციულ რეჟიმში გადაინაცვლებს. [4, გვ. 6]

არაერთგვაროვანი შეფასებები, საკითხის განსხვავებული აღქმები, დიპლომატიური რესურსების ამოწურვა, ამგვარია რეგიონის დახასიათება ბოლო ათწლეულებში. ამის პარალელურად კი აქტიურ რეჟიმში მიმდინარეობს ზემოაღნიშნული პრობლემათა გადაჭრის ბერკეტების ძიება, თუმცა არც ისე წარმატებულად. შავი ზღვის რეგიონის უსაფრთხოების საკითხი, არა სტაბილიზაციის, არამედ დაპირისპირების გაღვივების კერად იქცა მსოფლიო პოლიტიკურ რუკაზე, რომლის მოგვარების რაიმე კონკრეტული გზა არსებულ პარადიგმათა ჩარჩოში ვერ მოიძებნა.

დასკვნა

მსოფლიოში შავი ზღვის უსაფრთხოება მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს საერთაშორისო პოლიტიკურ დღის წესრიგში, რაც გარკვეულ გავლენას ახდენს როგორც საერთაშორისო, ისე რეგიონული უსაფრთხოების ჩამოყალიბებაზე. ინტერესთა კონფლიქტი რთული გამოწვევების წინაშე აყენებს მსოფლიოს, რადგან თავიდან აიცილოს მოსალოდნელი უარყოფითი შედეგები რეგიონთან მიმართებაში.

ზემოთ ხსენებული დაპირისპირების მთავარი მიზეზებია: ეროვნული ინტერესები, საერთაშორისო უსაფრთხოების დაცვა და სხვა.

ნატოს მთავარ ამოცანას წარმოადგენს, ჩამოაყალიბოს სტაბილურობა და ურთიერთთანამშრომლობა, რომელიც მიმართული იქნება საერთო უსაფრთხოების ინტერესების ჩამოყალიბებაზე. აღმოსავლეთიდან მომავალი საფრთხის თავიდან ასაცილებლად გზა კავკასიის რეგიონზე გადის, რომლის სტაბილურობა და უსაფრთხოება ნატოს ინტერესებში შედის. ალიანსს სურს გაფართოების პოლიტიკა განაგრძოს და მის რიგებს შეუერთდნენ შავი ზღვის აუზის ის სახელმწიფოები, რომლებიც აქტიურად გამოხატავენ ალიანსში გაწევრიანების მზადყოფნას. რუსეთი არ ემხრობა ნატოს სამხედრო ძალების ყოფნას შავი ზღვის აკვატორიაში. იგი თვლის, რომ მისი ინტერესების წინააღმდეგ მიმართული ქმედებებია, რომელიც რუსეთს უბიძგებს საპასუხო ქმედებებისაკენ. ეს ყველაფერი აისახება კიდევ მისი მხრიდან მზარდ მილიტარიზაციაში შავი ზღვის რეგიონში.

დამატებით პრობლემებს ქმნის თურქეთის ფაქტორი, რომელსაც დიდი უფლებები გააჩნია შავი ზღვის აკვატორიაში. მას დამატებული ურთიერთობები აქვს ალიანსთან, რის გამოყენებასაც ცდილობს რუსეთი. შავი ზღვის უსაფრთხოება მუდამ იქნება ალიანსისა და რუსეთს შორის დაპირისპირების საგანი. კავკასიის რეგიონული უსაფრთხოება მხოლოდ რეგიონისათვის არ წარმოადგენს აუცილებლობას, ის გლობალურ მასშტაბებს უტოლდება თავისი სატრანზიტო ფუნქციებიდან გამომდინარე და საერთაშორისო არენაზე ახდენს გავლენას. რეგიონულ დონეზე არსებული დაპირისპირება, შეგვიძლია შევადაროთ მსოფლიო მნიშვნელობის პრობლემას, რომლის მოგვარებაში აუცილებელია აქტიური ჩარევა.

დღეს შავი ზღვის რეგიონი არაერთი გამოწვევის წინაშე დგას. მიმდინარე განვითარებული მოვლენები - რუსეთ-უკრაინის ომი დიდ თავსატეხს ქმნის რეგიონისთვის. აქედან გამომდინარე, არსებული პრობლემის მოგვარება რეგიონულ დონეზე შეუძლებელია და კომპლექსურ მიდგომას საჭიროებს, შავი ზღვის რეგიონი კონსტრუქციული დიალოგის არეალად უნდა იქცეს.

ბიბლიოგრაფია

1. ბატიაშვილი, დ. „რუსეთის სტრატეგია და შავი ზღვა“, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი, 2021.
2. გაბელია, ი. (2023) „შავი ზღვის უსაფრთხოება თანამედროვე გეოპოლიტიკურ კონტექსტში“, სადოქტორო ნაშრომი.
3. მაისაია, ვ. „შავი ზღვის აუზის გეოსტრატეგიული ბალანსის პოლიტიკური ასპექტები. პარიზი, ქართულ-ევროპული ინსტიტუტი, 2003.
4. ფუტკარაძე, ვ. „შავი ზღვის უსაფრთხოების გეოპოლიტიკური კვანძი“, სამეცნიერო ჟურნალი „ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია“, გამომცემლობა სსიპ-გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, გამოცემა N4, 2020.
5. Baev, P. “Russia and Turkey: Strategic Partners and Rivals”, 2021.
6. Horrell, S. “NATO Strategy for Security in the Black Sea Region”, 2016.
7. Vidmar, J. “The Annexation of Crimea and the Boundaries of the Will of the People”, German Law Journal 16, no. 3, 2015.
8. Sanders, D. “Corbett Centre for Maritime Policy Studies Series: Maritime Power in the Black Sea. Ashgate Publishing Group, 2014.
9. Winrow, G. “Geopolitics and energy security in the wider Black Sea region”, Southeast European and Black Sea Studies 7, no. 2, 2007.